

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ชายแดน:
กรณีศึกษาตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

**Community Participation in Sand Resource Management in
Border Areas: A Case Study of Khorlo Subdistrict, Waeng District,
Narathiwat Province.**

อดุลย์ ทลีเส็น¹, เวลาติยะ ยะโก๊ะ², มุฮัมหมัดรอฟรีย์ มะแซ³

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/สาขาการปกครองและกฎหมายมหาชน, มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา,
adul.l@yru.ac.th

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/สาขาการปกครองและกฎหมายมหาชน, มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา,
406622041@yru.ac.th

³คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/สาขาการปกครองและกฎหมายมหาชน, มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา,
406622056@yru.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ชายแดนกรณีศึกษาตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส และ 2) ศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย นายกองค้การบริหารส่วนตำบล ปลัดอำเภอ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ รวมจำนวน 25 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จัดหมวดหมู่ข้อมูล และสรุปผลแบบอุปนัย ก่อนนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยพบว่าประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในลักษณะการรับรู้ข้อมูลและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ ขณะที่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการติดตามประเมินผลยังมีบทบาทค่อนข้างจำกัด แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกระบวนการและกิจกรรม ด้านบทบาทของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้านกลไกและโครงสร้างในชุมชน ด้านความรู้และการสื่อสาร และด้านความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดน โดยควรส่งเสริมการจัดเวทีประชาคม การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน และการ

สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทรายอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

คำหลัก: การมีส่วนร่วม, ชุมชน, การจัดการทรัพยากรทราย

Abstract

This research examines community participation in sand resource management in a border area, using Kholo Subdistrict, Waeng District, Narathiwat Province as a case study. The objectives of this study were: 1) to examine the roles of community participation in sand resource management in Kholo Subdistrict, Waeng District, Narathiwat Province; and 2) to explore guidelines for promoting community participation in sand resource management in the area. This study employed a qualitative research approach. Key informants were selected using purposive sampling based on the objectives of the study. The informants consisted of the Chief Executive of the Subdistrict Administrative Organization, a district officer, community leaders, and local residents, totaling 25 participants. Data were collected through in-depth interviews. The data were analyzed using content analysis by categorizing the information and drawing conclusions through an inductive approach before presenting the findings using descriptive analysis. The results revealed that community participation in sand resource management can be divided into four dimensions: participation in decision-making, participation in implementation, participation in benefit-sharing, and participation in monitoring and evaluation. Most community members mainly participated by receiving information and cooperating with government agencies, while participation in decision-making and monitoring remained relatively limited. Guidelines for promoting community participation consist of five aspects: processes and activities, roles of government and related agencies, community mechanisms and structures, knowledge and communication, and appropriateness to the border area context. Promoting community forums, strengthening participation mechanisms at the community level, and enhancing public understanding of appropriate sand resource utilization can support resource management that is consistent with the local context and lead to long-term sustainability.

Keywords: Participation, Community, Sand Resource Management

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมย่อมส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและความยั่งยืนของประเทศ ในทางตรงกันข้าม หากขาดการวางแผน และการบริหารจัดการที่เป็นระบบ อาจนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและปัญหาในระยะยาว (เจริญศักดิ์ ปิ่นทอง, 2556) ในบริบทของพื้นที่ชายแดน ทรัพยากรธรรมชาติมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตและเศรษฐกิจระดับชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศและมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างต่อเนื่อง หากขาดกลไกการจัดการที่เหมาะสม อาจก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เป็นระเบียบและนำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ได้ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563)

จังหวัดนราธิวาสเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประชาชนจำนวนมากยังคงพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท เช่น ตำบลขอเลาะ อำเภอแว้ง ซึ่งมีลักษณะพื้นที่ติดชายแดน ไทย-มาเลเซีย ทรัพยากรทรายในพื้นที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการก่อสร้าง การจำหน่าย และการใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ยังขาดแนวทางที่ชัดเจนและเป็นระบบ แม้จะมีมาตรการจากภาครัฐ แต่ข้อจำกัดด้านการกำกับดูแลและการบังคับใช้กฎหมายยังส่งผลให้เกิดการใช้ทรัพยากรเกินขอบเขตและปัญหาความขัดแย้งในบางกรณี การจัดการทรัพยากรทรายมิได้เป็นเพียงประเด็นทางกฎหมายหรือการควบคุมจากรัฐเท่านั้น หากแต่เกี่ยวข้องกับบทบาทของชุมชนในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรง ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนในพื้นที่ชายแดน ทรัพยากรทรายถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในกิจกรรมการก่อสร้างและการพัฒนาพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทรายที่ขาดการจัดการอย่างเหมาะสมอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ เช่น การกัดเซาะตลิ่ง การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร

ตำบลขอเลาะ อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรทรายและมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวในหลายลักษณะ อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ยังมีความท้าทายในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนและการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรทรายอย่างเหมาะสม เนื่องจากประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับทรัพยากรและได้รับผลกระทบโดยตรงจากการใช้ทรัพยากร

ดังนั้น การศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายจึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน และสามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์

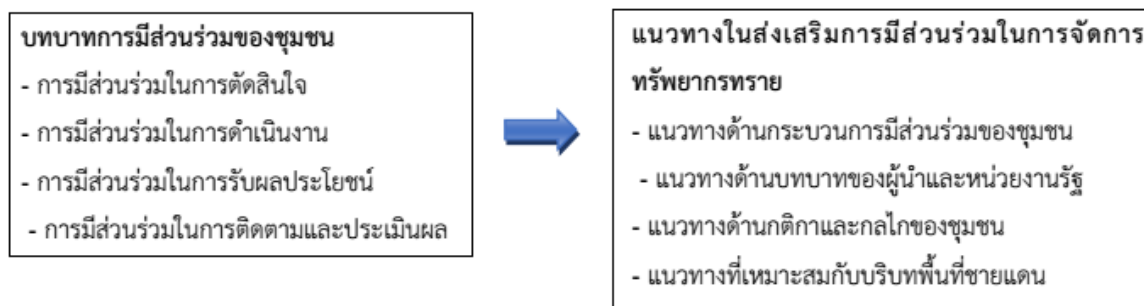
1. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทราย ตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทราย ตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำชุมชน สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนากิจการทรัพยากรทรายในพื้นที่
2. ทำให้ทราบแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนากิจการทรัพยากรทรายในชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน
3. ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการศึกษาและเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อื่นต่อไป

กรอบแนวคิด

จากการสังเคราะห์แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรทราย โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนซึ่งมีข้อจำกัดด้านกฎหมายและการกำกับดูแลของรัฐ การวิจัยนี้จึงนำแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย โดยกำหนดให้บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นตัวแปรต้น และแนวทางในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรทรายเป็นตัวแปรตาม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของชุมชนกับการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ศึกษาอย่างเป็นระบบ

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอมเกาะ อำเภอแวง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีรายละเอียดการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ บุคคลที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอมเกาะ อำเภอแวง จังหวัดนครราชสีมา กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 25 คน ประกอบด้วย

1. นายกองค้การบริหารส่วนตำบลขอมเกาะ จำนวน 1 คน
2. เจ้าพนักงานปกครอง (ปลัดอำเภอ) จำนวน 1 คน
3. ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 3 คน
4. ชาวบ้านในพื้นที่หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 6 จำนวน 20 คน

การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ ประสบการณ์ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งใช้เป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทราย โดยครอบคลุมประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนตามแนวคิดการมีส่วนร่วม 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตามแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. จัดทำแบบสัมภาษณ์และตรวจสอบความเหมาะสมของคำถาม
3. ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่กำหนด
4. บันทึกและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพื่อนำไปวิเคราะห์ต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) ซึ่งประกอบด้วยการมีส่วนร่วม 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล เพื่ออธิบายรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่

ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบความเชื่อถือของผู้ให้ข้อมูลโดยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผลการวิจัย

1. จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทราย สามารถจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและตรวจสอบ

ประเด็นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอเลาะยังคงมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่หน่วยงานรัฐเป็นสำคัญ โดยเฉพาะฝ่ายปกครองและหน่วยงานที่มีอำนาจตามกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรสาธารณะและพื้นที่ชายแดน ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในลักษณะสนับสนุน ประสานงาน และประชาสัมพันธ์ มากกว่าการกำหนดนโยบายหรือใช้อำนาจสั่งการโดยตรง ประชาชนในพื้นที่จะรับรู้ถึงปัญหาและผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรทราย แต่บทบาทในการร่วมกำหนดแนวทางหรือกติกาการใช้ทรัพยากรยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน การมีส่วนร่วมส่วนใหญ่จึงอยู่ในลักษณะการรับทราบข้อมูลหรือการปฏิบัติตามแนวทางที่หน่วยงานรัฐกำหนดไว้ มากกว่าการเข้าร่วมกำหนดทิศทางเชิงนโยบาย แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างอำนาจ และบริบทพื้นที่ชายแดนที่การตัดสินใจสำคัญมักอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐเป็นหลัก ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการตัดสินใจยังมีข้อจำกัด ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) ที่ระบุว่าประชาชนควรมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจอย่างแท้จริง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากโครงสร้างอำนาจของหน่วยงานรัฐในพื้นที่ชายแดนที่ยังคงมีลักษณะรวมศูนย์ ส่งผลให้การกำหนดนโยบายและแนวทางการจัดการทรัพยากรยังอยู่ภายใต้การควบคุมของภาครัฐเป็นหลัก

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ชุมชนในตำบลขอเลาะยังไม่มีการจัดกิจกรรมเฉพาะในการกำกับดูแลการใช้ ทรัพยากรทรายอย่างเป็นระบบ การดำเนินการเกี่ยวกับการใช้หรือควบคุมทรัพยากรส่วนใหญ่เกิดขึ้น เมื่อมีหน่วยงานรัฐเข้ามาตรวจสอบ หรือเมื่อมีข้อร้องเรียนที่ชัดเจนจากผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงแต่ยังไม่ปรากฏรูปแบบการจัดการร่วมกันในระดับหมู่บ้านที่มีความต่อเนื่องหรือมีข้อตกลงร่วมอย่างเป็นทางการ การที่ไม่มีการเฉพาะของชุมชนในการกำกับดูแลทรัพยากร อาจแสดงถึงข้อจำกัดทั้งใน ด้านโครงสร้างอำนาจและบริบททางสังคมของพื้นที่ ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงดำเนินชีวิตตามความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความเกรงใจซึ่งกันและกัน การเข้าไปมีบทบาทตรวจสอบหรือควบคุมจึงอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ประกอบกับพื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ชายแดนที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานด้านความมั่นคง ทำให้การดำเนินการต่าง ๆ มักต้องอาศัยกลไกรัฐเป็นหลัก ทั้งนี้ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการดำเนินงานยังไม่เป็นระบบ

ซึ่งไม่เป็นไปตามแนวคิดการมีส่วนร่วมที่เน้นการมีบทบาทอย่างต่อเนื่องของประชาชนในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการร่วมดำเนินงานและติดตามผล สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดด้านกลไกและโครงสร้างการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน

ประเด็นที่ 3 การได้รับผลประโยชน์ การใช้ทรัพยากรทรายเป็นพื้นที่ไม่ได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในระดับส่วนรวมอย่างชัดเจน การนำทรัพยากรไปใช้มีลักษณะเป็นการดำเนินการในระดับบุคคลหรือกลุ่มย่อยมากกว่าการจัดสรร เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม ทั้งนี้ไม่ปรากฏระบบหรือกลไกในการแบ่งปันผลประโยชน์กลับคืนสู่ ส่วนรวมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดสรรรายได้เข้าสู่กองทุนหมู่บ้าน หรือการกำหนดข้อตกลงร่วม เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์สาธารณะ การใช้ทรัพยากรทรายเป็นลักษณะเป็นการดำเนินการ ในระดับบุคคลหรือครัวเรือนมากกว่าการจัดสรรเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของหมู่บ้าน จึงไม่ปรากฏรูปแบบการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นระบบหรือเป็นธรรมในเชิงโครงสร้าง แม้ชุมชนจะรับรู้ถึงการใช้ทรัพยากรดังกล่าว แต่ไม่ได้มีการกำหนดแนวทางการแบ่งปันหรือกลไกควบคุมร่วมกันอย่างชัดเจน ส่งผลให้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจำกัดอยู่ในวงแคบ ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรยังไม่กระจายอย่างเป็นธรรม ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมที่เน้นความเท่าเทียมในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสาธารณะ อาจเป็นผลจากการขาดระบบหรือกลไกในการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมในระดับชุมชน

ประเด็นที่ 4 การติดตามและตรวจสอบ พบว่าบทบาทหลักยังคงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะฝ่ายปกครองระดับอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามอำนาจหน้าที่ เช่น หน่วยงานด้านป่าไม้หรือฝ่ายป้องกัน การเข้ามาดำเนินการมักเกิดขึ้นเมื่อมีเหตุร้องเรียนหรือพบความผิดปกติ มากกว่าจะเป็นระบบการติดตามเชิงป้องกันที่ดำเนินการอย่างสม่ำเสมอในระดับชุมชน ขณะที่ประชาชนมีบทบาทในลักษณะการแจ้งเบาะแสหรือให้ข้อมูลมากกว่าการจัดตั้งระบบเฝ้าระวังของชุมชนเอง จึงแสดงให้เห็นว่าการติดตามตรวจสอบยังเป็นกลไกจากภายนอกมากกว่าการกำกับดูแลจากภายในชุมชน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสะท้อนว่าการมีส่วนร่วมในการติดตามและตรวจสอบยังคงเป็นบทบาทของหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ ทั้งนี้อาจเกิดจากข้อจำกัดด้านความรู้ ความเข้าใจ และโครงสร้างอำนาจในพื้นที่

2. จากการศึกษาพบว่า แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ทรัพยากร ตำบลขอเลาะ อำเภอแฉ่ง จังหวัดนราธิวาส สามารถจำแนกออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) แนวทางด้านกระบวนการและกิจกรรม 2) แนวทางด้านบทบาทของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 3) แนวทางด้านกลไกและโครงสร้างในชุมชน 4) แนวทางด้านความรู้และการสื่อสาร 5) แนวทางด้านความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดน

ประเด็นที่ 1 แนวทางด้านกระบวนการและกิจกรรม การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรเริ่มต้นจากการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมที่ ชัดเจนและต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดเวทีประชาคม หรือเวทีพูดคุยในระดับหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ไม่ใช่การประชุมเพียงครั้งคราวเมื่อเกิดปัญหาเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น เสนอข้อกังวล และร่วมกำหนดแนวทางในการจัดการ ทรัพยากรทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นที่ 2 แนวทางด้านบทบาทของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องอาศัยบทบาทที่ชัดเจนของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะฝ่ายปกครอง หน่วยงานด้านความ มั่นคง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งควรมีการบูรณาการการทำงานอย่างต่อเนื่อง และแสดงความ จริงใจในการกำกับดูแล บังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรม เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ประชาชน

ประเด็นที่ 3 แนวทางด้านกลไกและโครงสร้างในชุมชน การมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมีกลไกหรือโครงสร้างรองรับในระดับชุมชน ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่าควรมีคณะกรรมการหรือกลุ่มเฝ้าระวัง ในระดับหมู่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ติดตาม ตรวจสอบ และประสานงานกับหน่วยงานรัฐอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะ ช่วยให้การมีส่วนร่วมไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ประเด็นที่ 4 แนวทางด้านความรู้และการสื่อสาร การสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับ สถานะของทรัพยากรภายในฐานะทรัพยากรสาธารณะเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นการมีส่วนร่วม ควร มีการให้ข้อมูลด้านกฎหมาย สิทธิ หน้าที่ และผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสมอย่าง สม่ำเสมอ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของคนในพื้นที่

ประเด็นที่ 5 แนวทางด้านความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดน เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะ เป็นพื้นที่ตะเข็บชายแดนที่มีความอ่อนไหวทั้งด้านกฎหมาย ความมั่นคง และความสัมพันธ์ทางสังคม การ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจึงต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการบังคับใช้กฎหมายกับการรักษาความสัมพันธ์ ในชุมชน ควรสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมที่ปลอดภัย โปร่งใส และไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน

แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้ง 5 ด้านดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดการมี ส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) ที่เน้นให้ประชาชนมีบทบาทในทุกขั้นตอนของการจัดการ ทรัพยากร ทั้งด้านการตัดสินใจ การดำเนินงาน การได้รับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) ที่เน้นการ เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แนวทางที่เสนอสามารถนำไปปรับใช้ให้ เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ชายแดน เพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทราย โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนปรากฏในหลายมิติ ทั้งการร่วมแสดงความคิดเห็นในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทราย รวมถึงการได้รับประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในชุมชน

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือระหว่างประชาชน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวสามารถนำไปสู่การจัดการทรัพยากรทรายในชุมชนอย่างเหมาะสม และเป็นแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต่อไป

อภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอเลาะ มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) ที่อธิบายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายมิติ ทั้งด้านการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนในแต่ละด้านอาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ โครงสร้างทางสังคม และบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทราย ตำบลขอเลาะ อำเภอเวียง จังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลขอเลาะมีลักษณะเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมและให้ความร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก ขณะที่การมีส่วนร่วมในระดับการร่วมตัดสินใจและการติดตามประเมินผลยังมีไม่มากนัก ทั้งนี้ ในบริบทพื้นที่ชนบทและพื้นที่ชายแดน การจัดการทรัพยากรมักมีลักษณะกึ่งรวมศูนย์ ส่งผลให้ประชาชนมีบทบาทในเชิงปฏิบัติการมากกว่าการกำหนดทิศทางเชิงนโยบาย จึงทำให้ระดับการมีส่วนร่วมยังไม่ครอบคลุมทุกมิติของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตำบลขอเลาะยังอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ มากกว่าการมีส่วนร่วมเชิงอำนาจในการตัดสินใจ โดยบทบาทหลักในการกำหนดแนวทางและการบริหารจัดการยังคงอยู่ในหน่วยงานภาครัฐและผู้นำท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย จิราพร พรมภูงา (2568) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลายพื้นที่อยู่ในระดับน้อย โดยเฉพาะด้านการตัดสินใจ การวางแผน และการติดตามประเมินผล แสดงให้เห็นข้อจำกัดด้านโครงสร้างอำนาจและการเข้าถึงกระบวนการกำหนดนโยบายของประชาชน (จิราพร พรมภูงา, 2568)

ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ตำบลขอเลาะ สามารถจำแนกได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การได้รับ

ผลประโยชน์ และการติดตามตรวจสอบ โดยภาพรวมพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีข้อจำกัด ในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านการตัดสินใจและการติดตามตรวจสอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทหลักยังคง อยู่ที่หน่วยงานภาครัฐผลการวิจัยดังกล่าวไม่สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) ที่ระบุว่าประชาชนควรมีบทบาทในทุกขั้นตอนของการจัดการทรัพยากร ทั้งด้านการตัดสินใจ การดำเนินงาน การได้รับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากข้อจำกัดด้าน โครงสร้างอำนาจในพื้นที่ชายแดน และบทบาทของหน่วยงานภาครัฐที่ยังคงมีลักษณะรวมศูนย์ ส่งผลให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะการรับรู้หรือปฏิบัติตามมากกว่าการมีบทบาทเชิงนโยบาย

2. แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทราย ดำบล ขอเลาะ อำเภอบาง จังหวัดนราธิวาส จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของประชาชนควรเริ่มจากการจัดเวทีประชาคมหรือเวทีพูดคุยอย่างต่อเนื่อง เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชน ทุกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น รับรู้ข้อมูลข่าวสาร และร่วมกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรทรายอย่าง โปร่งใส ควรมีกลไกการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน เช่น การกำหนดกติกาชุมชนร่วมกัน การแต่งตั้งคณะกรรมการ ที่มีตัวแทนจากหลายภาคส่วน และการติดตามการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ประชาชนมีบทบาท มากกว่าการรับทราบข้อมูล และสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างแท้จริง การส่งเสริม การมีส่วนร่วมในพื้นที่ตำบลขอเลาะไม่ควรเป็นเพียงการประชาสัมพันธ์หรือการแจ้งข้อมูลจากหน่วยงาน ภาครัฐเท่านั้น แต่ควรพัฒนาไปสู่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาส ให้ประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมติดตามผลอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความรู้สึก เป็นเจ้าของทรัพยากรของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย กาบแก้ว ปัญญาไทย (2568) ที่ศึกษาการมี ส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และพบว่าการจัดการทรัพยากรที่มี ประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดกติกา การ ดำเนินงาน และการติดตามผล รวมถึงความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยชุมชนควรมี บทบาทเป็นศูนย์กลางในการกำหนดแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ (กาบแก้ว ปัญญาไทย, 2568)

ผลการศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าสามารถจำแนกได้ เป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกระบวนการและกิจกรรม ด้านบทบาทของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้านกลไก และโครงสร้างในชุมชน ด้านความรู้และการสื่อสาร และด้านความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดน ซึ่ง แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบและกลไกที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม แนวทางการส่งเสริมดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) และแนวคิดการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) ที่เน้นให้ ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้การนำแนวทางดังกล่าว ไปปรับใช้ควรคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ชายแดน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการบริหารจัดการของรัฐ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล ควรนำไปใช้ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทรายในพื้นที่ เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การจัดเวทีประชาคมหรือการประชุมหารือร่วมกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรในพื้นที่

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริบทที่แตกต่างกัน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่มากยิ่งขึ้น

2. ควรมีการศึกษาวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณเพิ่มเติม เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและสามารถนำไปใช้ประกอบการวางแผนพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กอบแก้ว ปัญญาไทย. (2568). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน:

กรณีศึกษาตำบลแม่อุสุ อำเภอสองยาง จังหวัดตาก. *Parichart Journal*, 38(4), 12-16.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2556). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสการพิมพ์.

จิราพร พรหมงา. (2568). การลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน. *Ratanabuth Journal*, 7(2), 403-417.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). *Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity*. Ithaca, NY: Cornell University, Center for International Studies.